

УДК 614.2(331.105.445) «18/19»

ВАЛЕРІЙ ЄРМІЛОВ

м. Миколаїв

vsyermilov@gmail.com

ПРОФСПІЛКОВИЙ РУХ МЕДИКІВ МИКОЛАЇВЩИНИ: ВИТОКИ ТА ПОЧАТОК

У статті розглядаються передісторія і виникнення організованого профспілкового руху серед усіх категорій медичних працівників Миколаївщини 100 років тому. Цей процес у контексті світового профспілкового руху почався з корпоративного об'єднання лікарів у наукові товариства, у яких розглядалися і соціально-побутові питання. Поступово у корпоративні товариства почали об'єднуватись і середні медичні працівники. Перші спроби колективної боротьби за свої професійні права у Миколаєві здійснили у 1905–1907 рр. робітники підприємств, а серед медиків – службовці аптек. Справжні профспілкові організації лікарів, різних категорій середніх медичних працівників) були створені у 1917 р. Їхнє самостійне становлення прийшлося на тяжкі 1917–1920 рр., що й привело до об'єднання в одну профспілкову організацію – губернське відділення спілки «Всесередньокосантруд».

Ключові слова: медичні працівники, лікарі, корпоративні об'єднання, професійні спілки, медики Миколаївщини.

Наймані працівники Західної Європи ще у XVII ст. стали об'єднуватися в організації за професійною ознакою для боротьби за покращення умов праці та вирішення своїх соціально-економічних проблем. Класичної побудови та діяльності профспілки набули в Англії у кінці XVIII ст. Якщо спочатку тред-юніони (трэд – професія, ремесло; юніон – об'єднання) формувалися за вузькопрофесійною ознакою, то з 1889 р. перейшли до організації за галузевим принципом, що значно підвищило їх дієвість.

У Російській імперії, зокрема у тій частині України, що входила до складу цієї імперії, організований профспілковий рух почався у кінці XIX – на початку XX ст. серед найбільш експлуатованої частини працюючих – робітників промисловості та транспорту. Дещо пізніше до об'єднань на платформі захисту своїх специфічно-професійних і соціально-економічних проблем прийшли працівники інтелектуальної праці та вільних професій.

Першим серед медиків виражене корпоративне об'єднання почалося у середовищі їх найбільше розвинутої частини – лікарів. Проявилось воно досить давно і спочатку здійснювалося на науково-практичній основі. Так, ще у 1784 р. видатний лікар, основоположник вітчизняної епідеміології Д. С. Самойлович утворив перше в Росії та Україні наукове

медичне товариство – «Собрание медицинское в Херсоне» і тільки у 1804 р. при Московському університеті виникло Товариство змагання лікарських і фізичних наук. У 1833 р. почало діяльність Товариство російських лікарів у Санкт-Петербурзі, у 1849 р. – таке товариство в Одесі. У 1881 р. у Санкт-Петербурзі утворилося Хірургічне товариство, у 1883 р. реорганізоване у Московсько-Петербурзьке медичне товариство, а у 1886 р. перетворене у всеросійське Товариство російських лікарів у пам'ять М. І. Пирогова, яке потім часто називалося просто Пироговським товариством. У статуті цього товариства було записано, що головною метою його діяльності є науково-практична розробка лікарських, санітарних і побутових питань.

На кінець XIX ст. у країні діяли вже більше 60 різних медичних товариств. Розглядаючи в них науково-практичні питання, буденна дійсність змушувала лікарів все частіше непокоїтися своїми професійними та життєвими проблемами. Адже умови життя і праці медичних працівників, які надавали широку лікувально-профілактичну допомогу населенню, завжди були особливими та відрізнялися гіршим чином порівняно із багатьма іншими професійними групами співгромадян. На початку XX ст. лікарі В. І. Гребенщиков і С. І. Новосельський, вивчивши доступні статистичні дані,

вираховали, що рівень смертності серед лікарів Російської імперії на 30% вищий за рівень смертності всього одновікового чоловічого населення [14, 238]. А якщо зважити на те, що загальна смертність у Росії завжди була вищою, ніж у всіх європейських країнах, стає зрозуміло, наскільки гострими тут здавна були соціальні питання життя і професійної діяльності медиків. «Врач для блага общества жертвует даже жизнью, имеет дело постоянно с опасностями более серьезными, чем вражеские пули. Для того, чтобы врач мог спокойно умирать, не думая о необеспеченности семьи, он должен быть обеспечен товарищами, государством и обществом, которое чаще всего так бесцеремонно распоряжается трудом и временем врача», – писав лікар Н. Баранов у 1906 році [2]. Соціальна незахищеність лікаря та його сім'ї постійно турбувала медичну громадськість. «Врач не может даже умереть спокойно: безотрадные думы о судьбе семейства, что осталось без всяких средств, тревожат его последние минуты» – з гіркотою відзначав також відомий таврійський громадський лікар О. В. Амстердамський [14, 237]. Доля фельдшерів, акушерок, аптечних працівників була ще гіршою.

Тому медичні працівники здавна шукали засоби свого соціального захисту. Часто, допомагаючи один одному, медики, сповідуючи принципи громадського служіння народу і особливо не сподіваючись на адекватне відношення до них суспільства та держави, давно дійшли висновку про необхідність організованої взаємної колективної допомоги. Так у 60-ті роки XIX ст. серед лікарів сформувалась ідея утворення у Санкт-Петербурзі медичної допомогової каси з філіями на периферії. Відповідно до проекту метою «Товариства для допомоги нужденним врачам та їхнім сімействам» було надання матеріальної допомоги збіднілим, осиротілим сім'ям лікарів і самим медикам, які через тяжкі хвороби чи за інших обставин позбавлені можливості забезпечити себе медичною практикою.

У 1867 р. фармацевти-службовці створили Московську допомогову касу, а перше подібне об'єднання фельдшерів було створене в Одесі у 1882 р. під назвою «Самопомощь».

Виходячи з того, що у 2017 р. виповнюється 100 років профспілковому руху медиків Миколаївщини, метою нашого дослідження стало вивчення і висвітлення передісторії та початку діяльності корпоративних професійних організацій лікарів та інших категорій середніх медичних працівників нашого регіону у контексті актуального і в наш час загального профспілкового руху.

Уже в початковий період зародження вітчизняної системи загального соціального захисту передова частина медичної громадськості вбачала вирішення соціальних проблем медичних працівників не шляхом залежних від різних обставин пожертвувань, а заснованим на постійних засадах медичним страхуванням. Так, на одному із засідань Товариства морських лікарів у Миколаєві міжнавігаційного періоду 1864–1865 років, при розгляді отриманого з Петербургу проекту статуту Товариства допомоги лікарів, була висловлена така думка: «Товарищество для помощи нуждающимся врачам и их семействам должно быть учреждено на других основаниях, то есть чтобы оно было не благотворительным, как желает осуществить проект устава, но образованное на взаимной помощи, в которой каждый врач был бы заинтересован, мог, так сказать, застраховать себя и свое семейство на случай неблагоприятных обстоятельств. Для этого взнос денег каждым из членов должен быть не добровольный, а непременно обязательный» [19, 82–83].

З 1868 р. по 1881 р. у Миколаєві вже діяла філія Санкт-Петербурзької Головної допорогової медичної каси. У 90-ті роки XIX ст. у місті також функціонувало відділення Санкт-Петербурзького лікарського товариства взаємної допомоги.

Лікарі, які перебували на службі в органах місцевого самоврядування, домагалися забезпечення їх на випадок хвороби, старості та смерті від своїх роботодавців – земських і міських управ. Під тиском авторитету медиків деякі земства встановлювали пенсії сім'ям лікарів, які загинули від інфекційних хвороб; інші земства клопотали перед міністерством про розповсюдження права на пенсії врачам із казни. Управи у містах, запрошуючи лікарів на службу в період епідемії, намагалися дати їм

хоч якусь гарантію забезпечення – одні страхували життя лікарів у місцевих страхових закладах, інші призначали довільно визначені суми родині на випадок смерті лікаря.

У 1902 р. Херсонські губернські земські збори встановили правила забезпечення медичного персоналу та їхніх сімей на випадок смерті чи втрати працездатності при боротьбі з епідеміями, а у 1912 р. губернські збори прийняли нові правила забезпечення медичного і ветеринарного персоналу на випадок смерті та втрати працездатності від зараження при боротьбі з епідеміями та епізоотіями, що співвідносились у більшості своїх положень із введеним у Херсонському земстві новим пенсійним статутом.

Усі ці наведені спроби запровадження різних видів забезпечення медиків мали випадковий характер, не були обов'язковими, поширеними та найменше задовольняли бажану мету. А висока захворюваність і невелика тривалість життя більшості лікарів не тільки в період епідемій, але і в звичайний час вимагали прийняття ефективніших заходів їх захисту.

Тому лікарі для вирішення своїх професійно-соціальних проблем все частіше схилялися до думки про необхідність об'єднання у дієву корпоративну організацію. Адже, «разрозненные идут врачи в жизнь, разрозненные ведут тяжелую борьбу за хлеб насущный, разрозненные выбрасываются вон за борт, когда перестают быть полезными, разрозненные – после многих лет труда – кончают в нищете свой век и на произвол судьбы бросают семьи, и при жизни своих кормильцев привыкшие к тому, что называется жалким сведением концов с концами» [12, 154].

Але корпоративному об'єднанню лікарів на соціальних засадах заважало багато причин. Серед них були і специфічні, притаманні тільки лікарському середовищу. Наприклад, лікарі, які існували за рахунок матеріальної винагороди за свою професійну допомогу від суспільства, переймалися можливим громадським осудом своїх захисних дій. Відомий громадський лікар Г. П. Дембо на X-му (1907 р.) Пироговському з'їзді про це говорив так: «Как только заходит речь об интересах материальных, о социальном обеспечении, о стра-

ховании от нужды, болезни, старости и смерти, как только появляется мысль о защите самых насущных, самых жизненных прав медицинского работника, тотчас же выплывала боязнь, как бы общество не осудило за это, как бы не бросили упрека, что врачи сплотились во имя узких личных интересов, занялись торгашеством, недостойным имени врача и его знамени» і додавав: «пока врачи не сплотятся для защиты прав своей профессии, своих личных прав и интересов, пока они будут стесняться говорить о материальных условиях своего труда, до тех пор будут существовать крупные уродливости в общественно-врачебной деятельности» [13, 674].

Отже, прагнення шукати шляхи вирішення своїх нагальних проблем все настійливіше спонукали лікарів (та й інші категорії медиків) до корпоративного об'єднання. Виходом із ситуації, що склалася, найбільше свідомі лікарі, як, наприклад Н. А. Вигдорчик, вважали «...только одно – более тесное и сплоченное корпоративное устройство. Только выступая как одно целое, только борясь совокупными усилиями, может врачебное сословие чего-нибудь добиться» [3, 887].

Поштовхом до утворення перших справжніх профспілкових організацій медиків стали революційні події 1904–1905 рр. За ініціативою Пироговського товариства у кінці березня 1905 р. у Москві була створена Всеросійська спілка медичних працівників, а згодом і її філії у великих містах. Але проіснувала ця організація через надмірне захоплення загальнополітичними питаннями не довго. У 1905 р. також діяла Спілка товариств помічників лікарів.

Найбільшу активність у цей час проявила Всеросійська професійна спілка фармацевтів. Необхідність войовничої поведінки спілки аптечних працівників викликала їх надто тяжкою працею: робочий день 12–14 годин, без вихідних у святкові дні, до 15 нічних чергувань протягом місяця, мізерний заробіток тощо. Це змушувало їх, на відміну від інших медичних працівників, використовувати крайні методи боротьби – організовано страйкувати і, навіть, брати участь у революційних бойових акціях.

Події 1904–1905 рр. активізували різні прошарки суспільства і у Миколаєві. На

черговому засіданні Товариства лікарів 26 січня 1905 р. городовий лікар В. Є. Дуброва сказав: «Были условия, давившие нас. Теперь, может быть, наступят новые условия. Нам должны интересовать вопросы врачебного быта» [26]. Згодом, під впливом утворення у Миколаєві відділення Всеросійської спілки інженерів і техніків, на зборах Товариства лікарів один із його членів підняв питання організації спілки лікарів: «Вопрос этот меня очень интересует. Я хотел бы присоединиться к такому союзу. Но если мы вопрос этот отвергаем, то я постараюсь присоединиться к какому-либо из обществ, образовавшихся в других городах». Але за малою кількістю учасників засідання розгляд цього питання відклали [4].

Товариство лікарів Миколаєва відгукнулося на заклик центрального (у Москві) комітету Всеросійської спілки медичного персоналу і у жовтні 1905 р. висловило свій протест у зв'язку із наругою влади та чорносенців над Балашовськими медичними працівниками Саратовської губернії. Але своєї професійної спілки миколаївські лікарі так і не утворили.

Більше дієвими виявилися аптечні працівники міста. На початку лютого 1905 р. вони звернулися до своїх роботодавців – власників аптек із клопотанням про переведення їх із одно- на двозмінну роботу. Через те, що перевтомлені фармацевти, виготовляючи ліки, інколи припускалися помилок, що загрожувало життю хворих, вимоги аптечних працівників підтримала громадськість міста. До того ж, старший лікар градоначальства Л. Г. Ратнер провів із власниками аптек бесіду на предмет покращення умов праці та побуту їх найманих працівників. Це привело до того, що невдовзі власники для своїх працівників ввели 2 робочі зміни, або вихідні дні через 2–3 дні, у деяких аптеках зменшили кількість нічних чергувань помічників провізора і відмінили чергування аптекарських учнів [16].

У листопаді 1905 р. учні однієї з аптек міста добилися від роботодавця покращення умов їх праці та життя. Місцева газета з цього приводу писала: «вместо того, чтобы добиваться улучшения по каждой аптеке в отдельности, местным фармацевтам, по примеру других городов, необходимо организо-

ваться в профессиональный союз – тогда им легче будет создать для всех аптек одинаковые условия трудового вознаграждения и жизни, которые удовлетворяли бы материальные и духовные потребности всего служащего персонала аптек» [17].

У наступному місяці газета повідомляла про спілку фармацевтів міста у стадії організації. Вперше зібравшись на загальні збори, вони вияснили: «классовое положение служащих фармацевтов: полная необеспеченность, преждевременная инвалидность, низкая заработная плата – словом, все «прелести» пролетарского существования, таков удел наемных аптечных тружеников». Вже на етапі об'єднання у професійну спілку вони одразу визначили для кожної аптеки вимоги та пред'явили їх власникам. Ці вимоги «клонились, главным образом, к увеличению заработка, уничтожению бесплатного труда учеников и учениц, сокращению рабочего времени, сохранению службы в течение шести месяцев за всеми, подписавшими требования и проч.». Спільні дії одразу принесли успіх: «все, дружно предъявленные требования, приняты и исполнены. Только в одной аптеке владелец упорствовал и штат почти двое суток «отдыхал». Затем здравый рассудок взял верх и ... «невозможное» стало возможным: аптекарь, пригласив штат, выразил готовность удовлетворить все требования» [22].

Були намагання об'єднатися і серед працівників Херсонської губернії. У квітні 1905 р. відбулися збори службовців губернського земства (вчителів, лікарів тощо), на яких «единогласно признано желательным образование ассоциации земских и городских служащих в целях взаимопомощи и упрочения их правового и материального положения» та обрано організаційний комітет із п'яти членів, двоє з яких – відомі земські лікарі Є. Г. Яковенко і Б. Ф. Бонч-Осмоловський. Комітету доручили встановити зв'язок із службовцями повітів і міст губернії «для выяснения задач и программы деятельности проектируемого союза» [23].

26 липня був прийнятий статут спілки земських службовців Херсонського повіту (до її складу входили лікарі східної частини території сучасної Миколаївської області).

На початку червня 1905 р. у Херсоні вперше відбулася губернська нарада фельдшерів і фельдшериць, на якій молодший медичний персонал висловив претензії та побажання професійного і соціально-побутового змісту. Земська влада і лікарняна рада більшість із них задовольнила.

Подібні події з вимогами молодшого медичного персоналу та їх задоволення у можливих обсягах відбулися і в Єлисаветградському повіті (входила північно-східна частина сучасної Миколаївської області).

На початку 1906 р. у Миколаїв царською владою був призначений тимчасовий військовий генерал-губернатор. Почалися репресії. Арештували групу прогресивно налаштованих міських інтелігентів, серед них трьох активних членів Товариства лікарів Миколаєва – Л. В. Смірнова (головний лікар міської лікарні), М. Г. Кенігсберга, М. І. Романовича. Діяльність перших профспілок припинилась, їх здобутки нівелювались. Умови праці знову погіршилися. Це викликало протести найманих працівників. Так, 1 травня застрайкували фармацевти всіх міських аптек, «предоставив таким образом, управляться в аптеках самим хозяевам. Последние, разумеется, не успевали справляться с заказами и некоторым покупателям приходилось отказывать в отпуске лекарств» [10].

4 березня 1906 р. царська влада видала «Временные правила об обществах и союзах», що значно обмежили права професійних спілок і загальмували їх розвиток. Наприклад, у Миколаєві, відповідно цим правилам здійснювалися спроби організувати профспілки певних категорій найманих працівників (робітників з обробки металу, типографських, булочно-кондитерського виробництва). Але Миколаївський градоначальник у 1907 р., «...имея в виду, что местный Временный Военный генерал-губернатор находит учреждение профессиональных обществ в г. Николаеве в настоящее время недопустимым, не признал возможным» задовольнити такі клопотання ініціаторів і профспілковий рух у місті був надовго затриманий [8, арк. 41].

Тільки після Лютневої 1917 р. революції, яка одразу привела до демократизації гро-

мадсько-політичного життя країни, повсюди став бурхливо розвиватися профспілковий рух серед усіх категорій працюючих. Не оминув цей процес і Миколаїв як великий промисловий центр, де і медицина набула певного розвитку. У різноманітних медичних закладах (казенних, громадських, приватних) міста працювало досить багато медиків різного фаху (лікарі, фельдшери, акушерки, зубні лікарі, провізори, обслуговуючий персонал – сестри милосердя, доглядальниці, санітари та ін.). Із них найбільш активні професійні групи мали свої корпоративні об'єднання – Товариство морських лікарів (з 1859 р.), Товариство лікарів міста Миколаєва (з 1887 р.), одонтологічне товариство (1910 р.), Товариство фельдшерів, фельдшериць і акушерок (із 15 січня 1917 р.).

Усі ці товариства в умовах життя за царського режиму вимушені були займатися не лише власне професійними, а й громадськими та соціальними питаннями. У своєму середовищі вони неодноразово, але малорезультативно, намагалися організувати фінансову взаємодопомогу, страхування життя і здоров'я, поліпшувати умови праці та побуту членів товариств.

У короткий період після революції у губерніях відбулася зміна влади. У Миколаєві це було так. 5 березня у місті по телеграфу отримали розпорядження міністра землеробства Тимчасового уряду А. І. Шингарьова про заміну діючого представника центральної царської влади – градоначальника. Новим Миколаївським градоначальником був призначений місцевий прогресивний громадський діяч міський голова М. П. Леонтович. Змінивши віце-адмірала А. Г. Покровського, новий градоначальник і одночасно міський голова М. П. Леонтович уже 6 березня, заступаючи на нову посаду, у «Відозві» до городян повідомив про утворення у місті нового тимчасового органу влади – Громадського комітету (діяв до виборів нової «демократичної» міської думи у серпні 1917 р.). Одночасно у місті, за прикладом Петрограда, також були утворені й інші громадські органи з претензіями на владу – Рада робітничих і Рада військових депутатів, які 24 квітня об'єдналися у єдину Раду робітничих і військових депутатів. Вона

стала виразником інтересів тих великих про-шарків бідного населення, які до цього не мали представництва в органі місцевого самоврядування – Миській думі.

Таким чином, поряд із легітимною старою цензовою Миською думою (обрана у кінці 1916 р на період 1917–1920 рр.) діяли нові громадські самодіяльні органи, а влада фактично належала Громадському комітету. Також 6 березня М. П. Леонтович повідомив, що Громадський комітет складається із «представителей Городского Общественного Управления [тобто гласних думи – авт.], рабочих и других общественных организаций» [18].

У зв'язку з цим у місті почали відбуватися корпоративні збори різних категорій працівників та їх організацій для делегування своїх представників у Громадський комітет і Ради депутатів. У цьому процесі активну участь брали й медики. Так, уже 9 березня з метою делегування своїх представників (по 2 делегати у Комітет і 1 делегат у Раду) зібралось Товариство фельдшерів і акушерок, 10 березня – морські, військові та цивільні лікарі, 11 березня – зубні лікарі. Цікаво, що медики-жінки (сестри милосердя, зубні лікарки, жінки-лікарі) спочатку делегували своїх представників у міську спілку жінок, а вже ця спілка направляла делегаток у нові органи.

Такі різноманітні корпоративні збори стали початковим приводом для об'єднання працівників вперше у Миколаєві за спорідненими професіями, що значно полегшило і сприяло створенню їх профспілкових організацій.

Першими серед міських медиків профспілку утворили аптечні працівники. Вже 7-го березня 1917 р. вони на зборах вирішили утворити спілку фармацевтів, обрали правління, якому доручили розробити статут спілки [30]. А 14 березня газета повідомила, що «состоялось собрание дрогистов – служащих местных аптекарских магазинов. Постановлено организовать союз дрогистов-служащих, практикантов при аптеках, работающих в фармацевтических лабораториях и фармацевтов-служащих». Одночасно вони обрали правління своєї спілки [28]. Таким чином, в аптечній галузі міста утворилося дві профспілки.

У розділі оголошень газети за 21 березня знаходимо запрошення тимчасового комітету спілки сестер милосердя на загальні збори. Виходить, що їх спілка на той час уже була створена.

Товариство фельдшерів, фельдшериць і акушерок своїм чином також перетворилося у професійну спілку помічників лікарів на чолі з головою попереднього товариства фельдшером міської лікарні Спиридоном Савовичем Хавриченко.

Професійна спілка лікарів міста була створена у травні 1917 р. (точної дати встановити не вдалось). Із статті «Союз врачей» и инцидент с лечебницей д-ра Кнингсберга» у «Трудовой Газете» за 25 травня довідуємося, що напередодні на зборах лікарів обрали президію спілки, головою її – відомого у місті лікаря Савелія Ісидоровича Давидсона, його заступниками стали санітарний лікар Я. Г. Раппепорт і військово-морський лікар В. Г. Гос. Але становлення профспілки лікарів супроводжувалося певними проблемами. У листі лікаря К. І. Маргуліса, опублікованому 23 червня, у якому він висловлює незгоду із постановою загальних зборів спілки лікарів від 18 червня про розгляд конфлікту його із двома іншими лікарями судом честі, він указав, що спілка лікарів знаходиться ще у процесі формування. І пояснює стан цього процесу так: «Устав еще не выработан (на первом собрании союза президиумом был предложен архаический устав Петроградского о-ва взаимопомощи врачей, совершенно не соответствующий современной профессиональной организации интеллигентного труда, против чего я тогда возражал)». Також заявив, «что воздерживаюсь от вступления в союз врачей до тех пор, пока будет выработан устав и могу вступить лишь в том случае, если он станет на демократическую платформу организации врачебного труда» [21].

Голова президії спілки лікарів С. І. Давидсон за дорученням загальних зборів членів професійної організації на докори К. І. Маргуліса начебто спілка лікарів не сформувалася, відповів, що це «не соответствует истине, т.к. нельзя считать не сформировавшейся коллегии, которая имеет президиум и имела ряд организационных заседаний».

Закид про ще очікувану демократичну платформу спілки Давидсон визнав таким, що «является простой передержкой и вызывает полное недоумение в союзе, положившим в основу своей организации именно демократические принципы» [20].

Професійна спілка лікарів із самого початку не замкнулася у своїй вузько корпоративній шкаралупі, а стала заявляти загальногромадську позицію з багатьох актуальних, на той час, питань. Так, на пропозицію міської Ради робітничих і військових депутатів делегувати лікарів для огляду мобілізованих для польових робіт городян, загальні збори спілки 24 червня прийняли резолюцію: «Признавая остроту момента, союз врачей идет навстречу предложению Сов. Раб. и Воен. Деп., но считает своим врачебным долгом указать, что трудовая повинность лишь тогда является целесообразной, когда люди назначаются на те работы, к которым они приспособлены. Вместе с тем, союз, делегируя своих членов для освидетельствования мобилизуемых, ставит неперемным условием, чтобы заключение врачей о пригодности свидетельствуемого к сельским работам было решающим. От предложенного вознаграждения за труд врачи отказываются» [23].

Спілка лікарів 13 жовтня 1917 р. звернулася у міську думу з клопотанням про надання лікарям права платного проїзду на передній площадці вагонів міського трамваю. Своє прохання вони мотивували тим, що роз'їзди візниками надто утруднені через їх недостатність і дороговизну, а тому лікарям доводиться для поїздок на роботу і до хворих користуватися трамваєм, що ходить рідко та й черги для посадки змушують пропускати 3–4 вагони. Дума 9 грудня прийняла рішення: «предоставит врачам право проезда на трамваях вне очереди, для чего врачей снабдит именными карточками» [7, арк. 193 зв.].

Медичні працівники різних категорій були одночасно членами й інших профспілок. Так, працівники міської лікарні (276 чол.) і санітарного відділу міської управи (67 чол.) входили до «Спілки службовців Миколаївського Міського Громадського Управління та його підприємств», зубні техніки – до «спілки годинників, ювелірів, граверів і зуботехніків».

Комітет службовців Миколаївської міської лікарні у жовтні 1917 р. звернувся у спілку службовців міського самоуправління з проханням поставити перед міською владою питання «об уравниении всех служителей больницы в жаловании со служителями Городской Управы, мотивируя свою просьбу все возрастающей дороговизной жизни». Це клопотання підтримала лікарняна рада, звернувши увагу міської влади на те, що «труд больницы прислуги чрезвычайно тяжел и опасен. Помимо необходимой работы по праздникам и воскресеньям, что составляет на 60 дней в году больше, чем у остальных служащих города, опасность заражения и тяжесть ухода за тяжелыми больными весьма значительны» [6, арк. 105, 149]. Прохання обслуговуючого персоналу лікарні також підтримали виконавчий комітет профспілки міських службовців, міська управа, фінансова комісія думи, яка на своєму засіданні 4 листопада задовольнила клопотання працівників лікарні.

Аптечні профспілки міста («Спілка фармацевтів» і «Спілка дрогистів-службовців, практикантів і службовців аптек») одразу включились у трудову суперечку із власниками аптек. Спілка фармацевтів 22 березня 1917 р. подала Товариству аптекарів (об'єднувало власників аптек) доповідну записку, в якій наполягала на «установлении для служащих аптек определенного минимума жалования, согласно выработанных правлением союза ставок, а также о введении всюду двойной смены и некоторых улучшений труда». 29 березня спілка фармацевтів отримала від правління Товариства аптекарів повідомлення про задоволення їх економічних вимог. Але, насправді, виявилось, що виконувати вимоги спілки згодні не всі власники аптек. Тому спілка звернулася за сприянням до виконавчого комітету Ради робітничих депутатів, «не желая прибегнуть к обычному способу профессиональной борьбы – забастовке, дабы не оставить население без лекарственной помощи» [1]. Але деякі аптековласники проігнорували і Раду депутатів і тоді спілка пред'явила їм ультиматум, погрожуючи страйком. 17 квітня у газеті з'явилося повідомлення вже від правління «Союза дрогистов-

служущих, практикантов и служущих в аптеках», що всі вимоги службовців аптечного магазину власника Коссо до задоволені і страйк зупинений. 20 квітня правління спілки фармацевтів доповіло загальним зборам «об окончательной ликвидации вопроса о требованиях, предъявленных аптекарям [власникам аптек – авт.] в докладной записке», але збори постановили: «предъявить аптекарям требование о плате за время болезни и о месячном отпуске после года службы; установит институт старост в аптеках, причем недовольные решением старост обращаются в товарищеский суд», склад якого і обрали [29].

27 грудня 1917 р. «союз служущих в аптеках» знову пред'явив спілці аптекарів-роботодавців ряд вимог. Адже «до настоящего дня союз аптекарей не признавал возможным удовлетворить пункты о приеме и увольнении служущих. Союз служущих в аптеках, считая означенные пункты коллективного договора самыми кардинальными, обеспечивающими существование профессиональной организации, поставил в известность союз аптекарей, что в случае непризнания им этих прав профессиональной организации до 3 часов 9 января 1918 г., союз служущих в аптеках оставляет за собой полную свободу действий». При цьому профспілкове об'єднання висловила надію «на полную поддержку товарищей рабочих и граждан г. Николаева в его борьбе за свои права» [15].

Але у профспілковому русі медиків міста не все було гаразд. Наприклад, існування в аптечному середовищі на початковому етапі одночасно двох спілок (спілки фармацевтів-службовців, яку утворили дипломовані фармацевти міських аптек і спілки фармацевтів, практикантів і робочих, що служили в аптеках, аптечних магазинах і лабораторіях, тобто всіх інших працівників аптечних закладів) приводило до їх зіткнень і полеміки на сторінках місцевих газет, що применшувало успіхи їх діяльності, якби вони діяли об'єднано. У 1918 р. на сторінках місцевої преси ми вже зустрічаємо «профессиональный союз служущих в аптеках и фармацевтов г. Николаева и его окрестностей», отже, об'єднання все-таки відбулося.

Найбільше бурхливо процес утворення спілок усіх професій у Миколаєві проходив у березні-травні 1917 р. (були створені, навіть, такі спілки, як «Союз больных, раненых и увечных воинов-инвалидов города Николаева», «Союз больных и раненых воинов лазаретов и госпиталей города Николаева», «Союз увечных и профессионально больных рабочих г. Николаева»).

Спочатку профспілкові організації утворювалися явочним порядком, тому Миколаївський градоначальник 16 березня 1917 р. просив спілки повідомляти у його канцелярію «точное наименование союза, сведения о личном составе правления и адрес последнего». У 1918 р. спілки реєструвалися вже місцевими нотаріусами за ухвалою Херсонського Окружного суду, як, наприклад, професійна спілка службовців аптек і фармацевтів Миколаєва та його околиць, «из занесением в реестр Обществ, не имеющих целью извлечение прибыли». Ця спілка, згідно статуту, ставила собі за мету: «а) содействие своим членам в борьбе за улучшение их экономического и правового положения; б) содействие их умственному, нравственному и политическому развитию». При цьому, «во всех областях своей деятельности союз руководствуется международными принципами классовой борьбы пролетариата». Для цього спілка «берет на себя руководство всеми формами экономической борьбы: стачками, бойкотом» [9, арк. 81–84].

Провідною профспілковою організацією Миколаєва стала організована 17–23 квітня 1917 р. спілка металістів, що об'єднала робітників всіх найбільших промислових підприємств міста. Її діяльність була зразком для інших. За її ініціативою у червні створили Центральне Бюро профспілок міста.

Поступово до складу Центрального бюро стали входити і профспілки медиків. Адже існувати в умовах частой зміни влади та постійного погіршення життя, не об'єднуючи зусилля, було важко.

Кожна з цих влад по-своєму, але переважно негативно, з різних причин, ставилася до профспілок. Тому і профспілки пристосовувалися до ситуації, намагаючись, наприклад, можливими засобами впливати на владу. Так,

у передвиборчій кампанії у нову міську думу в жовтні 1919 р. спілка лікарів, разом із представниками інших спілок «трудової інтелігенції» – педагогів, юристів, інженерів, створили «прогресивно-діловий блок». У цей «блок» вступила також спілка сестер милосердя, за прошення отримали спілки фельдшерів і зубних лікарів. А спілка службовців міського самоуправління (до її складу входив обслуговуючий персонал міської лікарні) вступила у виборчий блок міської ради профспілок, соціалістичних партій (поміркованої орієнтації) і кооперативів («блок робітничих організацій»).

Президія спілки лікарів у жовтні 1919 р., вважаючи за необхідне зберегти станцію «Швидкої допомоги», у зв'язку з вимушеним закриттям низки міських закладів через нестачу коштів, розглядала пропозицію управи взяти станцію у своє підпорядкування шляхом встановлення безплатних чергувань лікарів.

Період 1917–1920 рр. був важким для населення: економічна розруха, дорожнеча, голод, холод, епідемії з року в рік наростали. Така ситуація змушувала профспілки активізувати свою діяльність. Зокрема, комітет службовців лікарні неодноразово ставив питання про підвищення заробітної плати, виділення коштів на додаткове харчування працівникам, що перехворіли тяжкими інфекційними хворобами тощо. А професійна спілка службовців аптек, наприклад, у лютому 1919 р. звернулася у відділ праці міської управи з заявою про необхідність підвищення надзвичайно низької заробітної плати працівникам аптеки міської лікарні. Це питання через Піклувальну раду лікарні було передано у комісію думи з перегляду штатів і окладів службовців міського самоуправління.

Найбільші профспілкові організації свою діяльність і представників направляли у такі нові форми, як біржа праці, бюро працевлаштування безробітних, тарифні комісії, лікарські кооперативи, колективні договори, страхування працівників і членів їх сімей, продовольчі підрозділи та ін.

У лікарів та інших медичних працівників сільської місцевості проблем було не менше, ніж у їх міських колег. Ці проблеми все частіше піднімалися на губернських і повітових з'їздах і нарадах земських лікарів. Із виник-

ненням активного профспілкового руху в 1917 р. вони стали об'єднуватися у губернські та повітові професійні спілки. Так, у Херсонській губернії створена губернська спілка лікарів. Об'єдналися також фельдшери повітів у губернську спілку помічників лікарів. Ця спілка вже на початку 1918 р. утворила своє губернське бюро праці (для допомоги безробітним колегам у пошуках роботи). У Херсонській губернії також утворилася спілка земських службовців, до складу якої входили працівники (переважно обслуговуючий персонал) земських медичних закладів.

Із перших кроків профспілкового руху медиків виникло принципове питання – якими будуть спілки: суто професійними, чи професійно-громадськими. Тобто будуть займатися вирішенням тільки вузькопрофесійних проблем, чи вирішувати їх у комплексі з загальногромадськими та соціально-економічними проблемами країни та свого регіону.

Ще Х-й (1907 р.) з'їзд Пироговського товариства, детально обговоривши це питання, висловився за професійно-громадські спілки, тобто проти обмеження їх діяльності тільки внутрішніми професійними питаннями. Захисники такої позиції говорили, що «как только союз врачей превратится в чисто профессиональный, наступит смерть врачебных организаций, им не будут доверять, единения не может быть на почве узкожелудочной, оно должно быть на почве общественного самосознания. Объединения врачей на чисто профессиональной почве их превращают в ремесленников, выгоняют из них общественные идеалы, вынимают из них душу» [13, 674].

Одна з провідних профспілкових організацій України – «Спілка лікарів м. Харкова і губернії», що виникла у вересні 1917 р., одразу стала на професійно-громадську платформу, сформульовану членом правління цієї спілки Л. Л. Рохліним так: «Профессиональные союзы врачей, выдвигая на первую очередь вопросы профессионального характера, должны, однако, в силу сущности и условий врачебной деятельности, носить не узкопрофессиональный характер, а профессионально-общественный, активно участвуя своей компетенцией в разработке проектов государст-

венного и общественного охранения здоровья населения во всех его видах» [25, 24].

Цікавим було рішення цієї спілки про участь лікарів своєю професійною працею у складі супротивних сторін громадянської війни. Прийнято, що «так как оказание медицинской помощи является при всякого рода обстоятельствах прямой задачей врача, то к добровольному участию врачей в качестве таковых на внутреннем и внешнем фронте профессиональный союз препятствий не встречает» [11, 29–30]. Таке рішення стало широко відоме серед медичної громадськості України з крайового профспілкового друкованого органу – «Врачебного Дела».

Харківська спілка необхідною умовою розвитку професійного руху також вважала: «организацию связи между отдельными союзами, а также полную информацию их о деятельности друг друга и солидарность в выступлениях в защиту прав и профессиональных интересов врачей» [25, 27].

Виходячи з цього, за ініціативою Харківської спілки 4–8 травня 1919 р. у Харкові відбувся «первый Организационный Краевой съезд врачебно-профессиональных объединений Юга России». Участь у ньому взяла обмежена кількість губернських, повітових і міських об'єднань, але були представники медичних профспілок Миколаєва і Херсонської губернії. З'їзд висловився за входження спілок медиків у місцеві Ради профспілок («Врачебно-профессиональные союзы составляют одно из звеньев общего профессионального движения, строящегося не по политическому принципу, а по экономическому»). Питання входження профспілок у Ради депутатів залишилося не вирішеним. З'їзд принципово висловився за входження в Єдину Медичну Спілку («Всемирно-санктруд») із збереженням всередині її автономної лікарської секції. Важливо, що з'їзд передав остаточне рішення головних питань на референдуми у профспілковому середовищі. «И в этом сказался сдвиг украинских врачей по течению жизни в сторону установления общения с рабочими и профессиональными организациями» [24, 1900–1901].

Але вже на другому подібному крайовому заході 25–27 жовтня 1919 р. представників

Миколаєва і Херсонщини, через порушення шляхів сполучення, не було.

Отже, підсумовуючи викладений матеріал, можемо сказати, що профспілковий рух медиків Миколаївщини виник і розвивався у загальному руслі цього руху в Україні. Згуртувавшись в окремі спілки, різні категорії медичних працівників, орієнтуючись на більше бойові робітничі спілки, намагалися у можливих обсягах вирішувати свої специфічні для нашого регіону проблеми. У тяжкий період національно-визвольних змагань і громадянської війни вони почали схилитися до думки про об'єднання своїх зусиль і організацій.

Ще в кінці 1917 р. у робітничому профспілковому середовищі Миколаєва схвально поставилися до рекомендацій Всеросійської конференції професійних спілок членам профспілок прагнути до виробничого об'єднання: «должны профессионально организоваться не по цехам и ремеслам, а по производствам так, что бы в состав союза входили все работники предприятия, хотя и принадлежащие к различным профессиям и даже производствам. [...] Установив строительство союзов по производствам конференция указала, что в сложных и смешанных по своему составу союзах допускается деление на секции для предварительного обсуждения вопросов, касающихся данной профессии». При цьому також підкреслювалося велике значення регіонального і державного «объединения по отдельным отраслям труда» [5].

Серед медиків це питання також було не нове. Після проголошення Центральною Радою незалежності України у 1918 р. у Києві була створена Всеукраїнська спілка лікарів. Знаючи про об'єднувачі тенденції у загальному профспілковому русі, миколаївські медики із розумінням поставилися до інформації про реєстрацію у липні 1919 р. в Одесі об'єднаної спілки медичних працівників (із автономними професійними секціями), у них також викликало зацікавлення повідомлення про переговори у жовтні 1919 р. у Херсоні спілок лікарів, лікарських помічників, сестер милосердя про злиття у єдину спілку працівників медичної та санітарної справи.

Таке об'єднання медиків Миколаївщини відбулося (губернське відділення спілки

«Всемедикосантруд» рід керівництвом фельдшера С. С. Хавриченка) із встановленням на її теренах у лютому 1920 р. радянської влади. Питання як це здійснювалось і які мало наслідки потребує подальшого дослідження.

Список використаних джерел

1. Вайнберг В. Об аптекарях. (Письмо в редакцию) / В. Вайнберг // Трудовая Газета. — 1917. — 9 апреля.
2. Вестник Санкт-Петербургского Врачебного Общества Взаимопомощи. — 1906. — Выпуск XIII.
3. Вигдорчик Н. К вопросу об улучшении врачебного быта / Н. Вигдорчик // Врачебная Газета. — 1902. — № 38. — С. 887.
4. В обществе врачей // Южная Россия. — 1905. — 3 июня.
5. Всероссийское объединение профессиональных союзов // Известия Николаевского Совета Рабочих и Военных Депутатов. — 1917. — 3 ноября.
6. Держархів Миколаївської області, ф. 222, оп.1, спр. 1804, 295 арк.
7. Держархів Миколаївської області, ф. 222, оп. 3, спр. 1, 217 арк.
8. Держархів Миколаївської області, ф. 229, оп. 4, спр. 213, 44 арк.
9. Держархів Миколаївської області, ф. р. 779, оп. 1, спр. 131, 442 арк.
10. Забастовка фармацевтов // Николаевская Газета. — 1906. — 2 мая.
11. Из жизни профессиональных врачебных и медицинских организаций и союзов // Врачебное Дело. — 1918. — № 1. — С. 28—30.
12. Катунский Э. Я. По поводу отчета «Союза Венских врачей» / Э. Я. Катунский // Врачебная Газета. — 1901. — № 8. — С. 154—155.
13. Коган В. М. О профессиональном объединении врачей / В. М. Коган // Врачебное Дело. — 1919. — № 18—19. — С. 674—679.
14. Коган В. М. Страхование врачей / В. М. Коган // Врачебное Дело. — 1919. — №7—8. — С. 236—240.
15. Конфликт в аптеках // Известия Николаевского Совета Рабочих и Военных Депутатов. — 1917. — 9 января.
16. Местная хроника // Южная Россия. — 1905. — 15 февраля.
17. Местная хроника // Южная Россия. — 1905. — 30 ноября.
18. Николаевская Газета. — 1917. — 7 марта.
19. Обзор деятельности Общества морских врачей в Николаеве в течение 1864—1865 года // Медицинские прибавления к Морскому Сборнику. — 1866. — Выпуск шестой. — С. 57—87.
20. Письма в редакцию // Трудовая Газета. — 1917. — 29 июня.
21. Письма в редакцию // Трудовая Газета. — 1917. — 23 июня.
22. Профессиональный союз фармацевтов, служащих в аптеках г. Николаева // Новороссия. — 1905. — 24 декабря.
23. Резолюция «Союза врачей» // Трудовая Газета. — 1917. — 27 июня.
24. Рохлин Л. Л. К истории профессионального движения среди врачей в Харькове / Л. Л. Рохлин // Врачебное Дело. — 1927. — № 23—24. — С. 1898—1902.
25. Рохлин Л. О профессиональном движении среди врачей / Л. Рохлин // Врачебное Дело. — 1918. — № 1. — С. 24—28.
26. Собрание общества врачей // Южная Россия. — 1905. — 29 января.
27. Союз земских и городских служащих // Южная Россия. — 1905. — 27 апреля.
28. Среди drogистов // Трудовая Газета. — 1917. — 14 марта.
29. Среди фармацевтов // Трудовая Газета. — 1917. — 21 апреля.
30. Среди фармацевтов // Трудовая Газета. — 1917. — 9 марта.

VALERII YERMILOV
Mykolaiv

TRADE-UNION MOTION OF MEDICAL WORKERS OF MYKOLAIV AREA: IS SOURCES AND BEGINNING

In the article pre-history and origin of the organized trade-union motion are examined among all categories of medical workers of the Mykolaiv area 100 back. This process in the context of world trade-union motion was begun with the corporate association of doctors in scientific societies social and domestic questions were examined in that. Gradually middle medical workers will unite in corporate societies of steel. The maiden attempts of collective fight for the professional rights in Mykolaiv undertook in 1905–1907 workers of enterprises, and among physicians are office workers of pharmacies. Real trade-union organizations of doctors, different categories of middle medical workers formed in 1917. Their independent becoming was on heavy 1917–1920, what resulted in an association in one trade-union organization - province separation of union "Vsemedikosantrud".

Key words: medical workers, doctors, corporate associations, trade unions, physicians of the Mykolaiv area.

ВАЛЕРИЙ ЕРМИЛОВ
г. Николаев

ПРОФСОЮЗНОЕ ДВИЖЕНИЕ МЕДИКОВ НИКОЛАЕВЩИНЫ : ИСТОКИ И НАЧАЛО

В статье рассматривается предистория и возникновение организованного профсоюзного движения среди всех категорий медицинских работников Николаевщины 100 лет назад. Этот процесс в контексте мирового профсоюзного движения начался с корпоративного объединения врачей в

научные общества, в которых рассматривались и социально-бытовые вопросы. Постепенно в корпоративные общества стали объединяться и средние медицинские работники. Первые попытки коллективной борьбы за свои профессиональные права в Николаеве предприняли в 1905–1907 гг. рабочие предприятий, а среди медиков – служащие аптек. Настоящие профсоюзные организации врачей, разных категорий средних медицинских работников были образованы в 1917 г. Их самостоятельное становление пришлось на тяжелые 1917–1920 гг., что и привело к объединению в одну профсоюзную организацию – губернское отделение союза «Всемирное медицинское общество».

Ключевые слова: медицинские работники, врачи, корпоративные объединения, профессиональные союзы, медики Николаевщины.

Стаття надійшла до редколегії 01.10.2017

УДК 94(477):314.156.5 «1932/1933»

МИКОЛА ЗЕРКАЛЬ

м. Миколаїв

РЕПРЕСИВНИЙ ТИСК НА НАСЕЛЕННЯ З БОКУ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ ПІД ЧАС ГОЛОДОМОРУ 1932–1933 рр. В РЕГІОНАЛЬНОМУ ВИМІРІ (МИКОЛАЇВ)

У статті досліджується ще один напрямок втілення політики геноциду українського народу з боку комуністичного тоталітарного режиму за матеріалами кримінальних справ які обґрунтовували застосування кримінальних покарань до маси населення в 1932–1933 роках. Дана проблема висвітлена в контексті політики етнічного геноциду українського народу державними правоохоронними органами.

Ключові слова: кримінальна справа, тоталітарна система, комуністичний режим, злочин, геноцид, голодомор, партійний апарат, ідеологія, селянство.

Голодомор це завжди трагедія і забувати про неї неможливо ні на хвилину. Випробування українського народу вже набуло певного висвітлення в наукових доробках, де головну увагу сконцентровано саме на кількості вивезеного збіжжя та померлих від голоду людей. Останнім часом здійснюються також спроби дослідження інших аспектів проведення політики етнічного геноциду українців, наприклад вилучення матеріальних цінностей у населення, нищення спроб опору не лише під час повстань силами регулярної армії, а також запровадження масових репресій по відношенню до можливих керівників антирадянських рухів збройного опору. Процес повернення історичної пам'яті сьогодні надзвичайно важливо підтримувати та забезпечувати державну підтримку наукових досліджень та поширювати здобуті напрацювання серед якомога ширшого кола населення.

Доступ до спецхранів та засекречених фондів державних архівів засвідчують факт

штучного масового голоду в Україні, розкриваючи масштаби та форми втілення жакливної радянської державної політики, але відомчі архіви так і залишаються недостатньо дослідженими та не відкритими науковцям. Автор намагається в своїй статті здійснити одну із спроб дослідити трагедію українського народу мовою реальних кримінальних справ і висвітлити не лише абсурдність самих формулювань покарань, а також і нікчемність процедури фабрикування справ. Дослідником документально доводиться системність, а не виключність, випадковість, репресивних справ щодо українського селянства Миколаївщини і оприлюднюються життєві долі конкретних людей які стали невинними жертвами сфабрикованої та цілеспрямованої державної політики радянського керівництва на всіх щаблях органів державної влади в 1932–1933 роках. Таким чином, останнім часом особливу актуальність, на думку автора, набуває вивчення регіонального краєзнавчого